

Franciszek zm. 01.06.2015 r. Został pochowany na cmentarzu komunalnym w Łobzie. W ostatniej drodze towarzyszyli mu licznie zebrani mieszkańcy Łobza, orkiestra dęta w której grał od 1948 r., delegacje i członkowie wszystkich zespołów, w których Franciszek grał.

Nie wszystkim muzykantom było dane doczekać takiego podziękowania jakie otrzymał Franciszek i jego koledzy.

Wielu z nich jeszcze czeka na odkrycie ich muzycznej historii życia. Miejmy nadzieję, że z ziemi łobeskiej zostaną przywrócone jeszcze nie raz postaci których to opracowanie nie objęło.

Bibliografia:

1. Ledzion, Dariusz. Historia Orkiestry Dętej i jej wpływ na działalność muzyczną w Łobzie : Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. Henryka Stillera / Dariusz Ledzion. – Słupsk, 1991. –
2. Ledzion, Dariusz. Historia Łobeskiej Orkiestry Dętej w latach 1946 – 2014 / Dariusz Ledzion // Orkiestry dęte w kulturze europejskiej: materiały z konferencji naukowej 20 –22.06.2014 Łobez. – Nr. 3; pod red. Bogdana Matławskiego / Zwycięstwo etnologiczne rocznik katedry etnologii i antropologii kulturowej uniwersytetu Szczecińskiego. – Szczecin: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Szczecińskiego, 2014.– S. 59 – 64.
3. Matławski, Bogdan. Orkiestry dęte na Pomorzu Zachodnim po1945 roku / Bogdan Matławski // Orkiestry dęte w kulturze europejskiej: materiały z konferencji naukowej 20 –22.06.2014 Łobez. – Nr. 3; pod red. Bogdana Matławskiego / Zwycięstwo etnologiczne rocznik katedry etnologii i antropologii kulturowej uniwersytetu Szczecińskiego. – Szczecin: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Szczecińskiego, 2014.– S. 37 – 58.
4. Łobeski Dom Kultury [E-resurs]. – Rezhym dostępu: <http://lobez-ldk.home.pl/ldk/>. – Dostęp Data: 12.02.2016.
5. Szkoła Muzyczna w Szczecinie I stopnia [E-resurs]. – Rezhym dostępu: <http://www.psm.szczecin.pl/psm/index.php>. – Dostęp Data: 12.02.2016.

Józef Ratajczak

DE DOEDELZAK IN EUROPA EN ELDERS IN DE WERELD

De auteur beschrijft de geschiedenis van de doedelzak in Nederland en West-Europa sinds de zeventiende eeuw., Verwijst naar de mogelijkheid van muziekinstrumenten en hun constructie. De hele ontwikkeling is gebaseerd op het werk "De doedelzak in Europa en de oudsten in de Wereld Hubert Boone (studie-en Documentatiecentrum Travo)" voor foto's en voorbeelden van de auteur hierbij een lijst van hun herkomst.

Jozef Ratajczak

BAGPIPE IN EUROPE AND ELSEWHERE IN THE WORLD

The author discusses the history of bagpipes in the Netherlands and Western Europe since the XVIIth century, including the making of the instrument and its musical possibilities. The work is based on Hubert Boone's study «De doedelzak in Europa en elders in de wereld» (1983). The paper includes numerous photographs and examples as well as the list indicating their origins.

De 14e- en 15e-eeuwse iconografie toont ons instrumenten met een konische schalmel en één grote bourdon. Bij het begin van de 16e eeuw heeft de doedelzak in onze gewesten reeds alle kenmerken van later: konische schalmel en twee ongelijke bourdons die parallel naast mekaar in één enkele houder zitten en tegen de linkerschouder rusten. De schalmel heeft zeven voorstandige vingergaten en twee zijstandige stemgaten; op een paar afbeeldingen kan men ook een duimgat zien. De meeste doedelzakken hebben een nogal zware schalmel met een gelijkmatig konisch verloop en onderaan een effen ring van been of metaal. Er bestaan ook afbeeldingen waarop de schalmel een breed uidepende klankbeker heeft zoals bij de grote bourdon. De afmetingen van deze instrumenten lopen sterk uiteen, maar men mag stellen dat de meeste schalmelen 35 tot 42 cm lang geweest zijn.

In de loop van de 17e of 18e eeuw komt nog een ander model in omloop, waarbij de kleine bourdon parallel naast de schalmel zit, in dezelfde rechthoekige houder. Deze doedelzak werd vooral bespeeld in het Waals-Picardische cultuurgebied, met de streek van Doornik en Aat als centrum. Alleen van dit laatste type bleven er drie exemplaren bewaard; ze zijn afkomstig van de Henegouwse dorpen Arc-Ainières en Popuelles

De schalmel van deze instrumenten is ongeveer 35 cm lang, konisch geboord en voorzien van een dubbelriet. De bourdons hebben een cilindrische boring en functioneren met een enkelriet. Ze klinken respectievelijk één en twee octaven lager dan de grondtoon van de schalmel (pinkgat open). Dit doedelzaktype kwam ook voor in de Vlaamse dorpen rond Ronse en Oudenaarde, maar het spreidingsgebied moet wel ruimer geweest zijn. Zo wordt het o.m. uitvoerig beschreven in het *Muzikaal Kunstwoordenboek* (1795) van de Hollandse muziekhistoricus Verschuere-Reynvaan,

die het trouwens situeert in Vlaanderen en Brabant. Voor zover bekend is er geen enkele Vlaamse doedelzak bewaard gebleven. Maar het is duidelijk dat de instrumenten die vanaf de 16e eeuw in onze iconografie voorkomen, op een paar uitzonderingen na, dezelfde akoestische eigenschappen hadden als hiervoor beschreven: konische schalmey met dubbelriet en cilindrische bourdons met enkelriet. Wel tonen de verhoudingen van de bourdons aan dat ze niet altijd in octaaf, maar ook in kwint gestemd konden zijn

In onze gewesten gebruikte men steeds een genaaide zak van leer als luchtreservoir. Op verscheidene 15e-eeuwse prenten kan men trouwens al duidelijk de naad van de zak zien en nergens vindt men voorbeelden van volledige, afgestroopte huiden. Onze instrumenten worden via een vulpijp met de mond geblazen. Alleen op het schilderij *Het Vlaamse land — De blinde* (ca. 1900) van de Noordfranse kunstenaar Georges-Hippolyte Dilly, komt een instrument voor dat waarschijnlijk met een blaasbalg functioneerde. Tegenwoordig wordt die wel door verscheidene spelers gebruikt.

De eerste geschreven bronnen die de aanwezigheid van de doedelzak in onze gewesten aantonen, stammen uit de tweede helft van de 13e eeuw. Dan wordt het instrument (als *muse*) o.m. vermeld in *Cleomadès* van Adenetleroi. De vroegste afbeeldingen kan men situeren rond 1320. In die periode en nog wat later komt de doedelzak meestal voor in herderstaferelen. In de loop van de 15e eeuw wordt hij erg populair en zien we hem meer en meer gebruikt bij profane festiviteiten. Zo begeleidden 28 doedelzakspelers - op een totaal van 71 muzikanten - in 1477 de befaamde ommegang van Dendermonde. In de 16e en 17e eeuw ziet men hem vooral op dorpskermissen en bruiloftsfeesten, maar in de 18e eeuw moet hij duidelijk de plaats ruimen voor het duo *violen bas*. In de 19e eeuw vervalt de doedelzak tot een marginaal instrument.

Alleen in Noord-Henegouwen was er tot omstreeks 1885 nog een betekenisvolle traditie, die vooral door herders in ere gehouden werd (afb. 58). Elders bleef nog hier en daar een speler actief tot rond de Eerste Wereldoorlog en zelfs wat later, maar daarna kwam er een onderbreking tot omstreeks 1955. Toen werden de eerste reconstructies gemaakt door de Brusselse kunstschilder Jacques Laudy, o.m. voor de schuttersgilde van het Limburgse Kaulille.

De echte doorbraak kwam er pas rond 1970 en tegenwoordig zijn er in de Vlaamse en Waalse gewesten al meer dan tweehonderd spelers. De modellen met twee parallelle of separate bourdons, die in kwint of in octaaf gestemd worden, hebben het meeste Net zoals vroeger vervaardigt men doedelzakken in verscheidene toonaarden; tegenwoordig worden vooral instrumenten in *G,C*, *Den Bes* gebruikt. De huidige modellen verschillen nauwelijks van de vroegere voorbeelden. Ze hebben een diatonische toonschaal met een ambitus van één octaaf, maar die kan met overblazen wel een paar tonen uitgebreid worden. Ook kan men met vorkgrepen een aantal chromatische tonen verkrijgen. Sommige nieuwe instrumenten hebben zelfs een tweede duimgat (voor de onderste hand), dat de kleine tertstert boven de grondtoon weergeeft.

Over de oorspronkelijke speeltechniek is weinig geweten, maar bij oude zegslieden konden wel een paar (voorgezongen) melodieën genoteerd worden.

Het instrument was vroeger in Vlaanderen onder verscheidene benamingen bekend. Oude termen zoals *quene*, *ruispijp*, *lullepijp*, *moeselen zakpijp* (*sack-pijpe*) waren vooral in de 16e en 17e eeuw gebruikelijk. In de 18e eeuw kwamen *moeselen* *doedelzak* in omloop. Beide termen hebben zich tot op heden kunnen handhaven en zelfs de oude benaming *pijzak* is nog hier en daar bekend.

In Wallonië is het Franse *comemuseal* lang gebruikelijk, maar er werden ook verscheidene typisch Waalse benamingen genoteerd. Zo kent men de term *pipsacin* het Luikse en *pansein* de Condroz. In het Picardische dialectgebied van Henegouwen zijn *muchosa*, *muchafouen* *comefou* verspreid; *jouis* afgeleid van het Latijnse *folis*, wat zak betekent.

De doedelzak in Europa en elders in de wereld.

Wanneer men een evaluatie maakt van de herleving van de volksmuziek, zoals die zich sedert meer dan drie decennia in talrijke Europese landen manifesteert, komt men tot de vaststelling dat dit fenomeen vooral de instrumentale muziek is ten goede gekomen. Vele oude speeltuigen, die in de voorbije eeuwen het landelijk muziekleven als het ware beheersten, hebben langzamerhand, maar met een niet te stuiten opgang, hun verloren terrein heroverd. Een groot aantal van deze instrumenten waren inderdaad reeds bij de curiosa verzeild geraakt; op sommige plaatsen waren bepaalde types of modellen zelfs sedert vele tientallen jaren uitgestorven.

Het zal wel niemand ontgaan zijn dat in de grote mallemlen van onze Europese volksmuziekcultuur, één instrument het best de traditie heeft overleefd, namelijk de doedelzak. Bovendien kon hij de meest sensationele comeback maken in die gebieden, waar hij om een of andere reden in verdrukking of in de vergetelheid was geraakt.

In deze bijdrage, en andere die later volgen, zullen wij dit fascinerend instrument nader toelichten. Gezien de onvoorstelbare typologische diversiteit en de vele bouwtechnische en muzikale problemen, zo eigen aan de doedelzak, zijn wij wij genoodzaakt om ons te beperken tot de belangrijkste families.

Identificatie

De doedezak is een blaasinstrument met een zakvormig reservoir, dat met de mond, via een pijpje, of door middel van een blaasbaig met lucht wordt gevuld. Hij heeft één of twee pijpen, waarop men de melodie speelt, en meestal één of meer bourdons, nl. pijpen die pijpen die steeds dezelfde toon laten doorklinken. Slechts een paar types hebben geen bourdon.

Vanzelfsprekend is dit een sterk vereenvoudigde identificatie, want in werkelijkheid is de typologie van de Europese doedelzak zo oneindig complex, dat het nog heel wat tijd zal vergen om de normen ervan vast te leggen. Zo zou men dit instrument af in een honderdtal soorten kunnen onderverdelen door alleen maar de volgende elementen als basis te nemen: het aantal klinkende pijpen, hun functie (melodie, begeleidende melodie, ritmische bourdon, bourdon),

hun opstelling, hun boring (cilindrisch, conisch, open of gesloten kanaal), de gebruikte rieten (enkel, dubbel), alsook de manier waarop de luchtreservoir wordt opgeblazen (mond, blaasbaig).

Aan elkaar grenzen, werden meer dan twintig benamingen genoteerd {historische en andere}, waarvan hieronder een aantal voorbeelden: muse (reeds in de 13de eeuw), muchosa, moujacou en muchafou in Noord-Henegouwen {fou is afgeleid van het Latijnse follis}, cornemuse (reeds in de 13de eeuw en ook in de Vlaamse literatuur), moezel (vanaf de 15de eeuw), moezefzak en doedelzak (pas vanaf de 18de eeuw), sackpijpe en pijpzak (vanaf de 16de eeuw), verder ook nog quene (in 16de-eeuwse archiefteksten), lullepijp, ruispijp, beren pijp, panse (Condroz), tiësse-di-boüf (Luikse), Trutelsack (rond Aarlen) en Pitschböel (rond Eupen).

In sommige streken van Europa noemt men het instrument gewoonweg 'pijp' of 'hoorn'. Zo kent men het Georgische stviri, het Albanese roga en het Noorditaliaanse piva.

Andere benamingen betekenen alleen maar 'zak', of verwijzen naar de aard van de zak, zoals het Kroatische mih, het Dalmatische mesnitsa, het Sorbische meshawa, het Turkse tulum en de termen shuvyr, shabr en samaï die gebruikelijk zijn bij de Mari en de Tsjoevasjen in Rusland.

Samenstellingen met 'pijp' (hoom) en 'zak', en afleidingen daarvan vindt men zowat overal in Europa. Er zijn het Engelse bagpipe, het Hongaarse tömfösip, het Georgische guda stviri, het Duitse sackpfeiffe, het Vlaamse pijpzak, het Zweedse bafgpipa en sackpipa en zelfs het Picardische cornefou.

In Oekraïne zegt men koza, in Polen kozio!, in Languedoc crabo, in Auverge cabrette. Al deze termen betekenen geit of geitje (verwijzend naar de zak van geitershuid?), en het is best mogelijk dat ook de ga/ta-varianten daarbij aansluiten, zoals de Iberische gaita-vormen, het Bulgaarse gajda, het Servische gajde, het Slovaakse gajdy, enz. Ze zouden allemaal afgeleid zijn van het Oudgotische gaits, wat geit betekent. Het gebruik van deze termen zou echter ook kunnen verwijzen naar het mekkerende geluidskarakter van de doedelzak. Maar sommigen menen in de ga/te-vormen een Arabische term te moeten herkennen, die dan weeral verwijst naar het woord pijp (schalmei).

Sommige benamingen zijn sterk verwant aan het Griekse symphonia, wat samenklank betekent, Mogelijk heeft dat iets te maken met het polyfonische karakter van het doedeizakspel. Zo kent men het Italiaanse zampogna en het Roemeense chimpói, op sommige Griekse eilanden zegt men tsambuna en in Adjarë (Georgië) chiboni.

Het Franse taalgebied kent heel wat samenstellingen met het middeleeuwse 'muse', zoals cornemuse, sacomuse, musette, e.a.

In Centraal- en Oost-Europa is een hele reeks benamingen verspreid, die ontleend werden aan het Turkse duduk, een onomatopée, die echter evengoed fluit betekent. Zo zijn er het Russische duda, het Poolse en Tsjechische dudy, en ook het Duitse dudelsack en Nederlandse doedelzak, die van dezelfde term afgeleid zijn.

Wij zullen dit erg onvolledige lijstje afsluiten met enkele pittige en minder bekende benamingen, zoals het Ierse UiUeann pipe, het Russische voynka, het Litouwse iabanora duda, het Siciliaanse daramelfa en het Armeense tik en par'kapzuk; de Esten noemen het instrument torupill, de Mordvinen (Rusland) skamora, de Udmurden byz, de Tsjerkessen (Zuid-Rusland) gybyt-kobuz, de Osseten Lalfm Uadynz, de Kretenzers Askomandoura en de Maltezen zaqq of zapp.

Over de Zweedse doedelzakken vindt men in de meeste standaardwerken vrijwel geen informatie. In zijn monografie Sackpfeife / Sverige (1943) toont Mats Rehnberg aan dat ook daar de traditie opklimt tot in de Middeleeuwen. Er zijn verscheidene 15de- en 16de-eeuwse archiefteksten en afbeeldingen bekend. Zelfs Olaus Magnus, de befaamde 16de-eeuwse kroniekschrijver en laatste katholieke aartsbisschop van Zweden, had aandacht voor de doedelzak, die in die tijd nog in verschillende Zweedse provincies verspreid was. Pas in de tweede helft van de 19de eeuw werd hij stilaan verdrongen door de viool en later door het accordeon. De traditie bleef toen alleen nog behouden in de centraal gelegen provincie Dalarna, maar ook daar zal het instrument kort vóór de Tweede Wereldoorlog uitsterven.

De laatste traditionele speler was Gudmunds Nils Larsson (overleden in 1949) uit Ilsbacken (Jama), die in 1942 alleen nog een paar demonstraties kon geven. Omstreeks 1950 kwam er onder impuls van Ture Gudmundsson uit Leksand een hernieuwde belangstelling op gang, maar de ware herleving brak pas door rond 1980.

De Zweedse doedelzak wordt altijd met de mond geblazen en meestal påse, drommpipa of sackpipa genoemd. Alle originele, nog bewaarde exemplaren komen uit Dalarna; de oudste daarvan gaan terug tot het begin van de 19de eeuw. Ze hebben een genaaide zak van kalfs- of geitenleer, en de houders zijn meestal met houten spieën in de uitsnijding vastgenageld.

De pijpen zijn uit berk of den vervaardigd en machinaal gedraaid in Vasterdai, terwijl ze in Venja en omgeving veelal met een mes gesneden zijn.

De melodiepijp is 21 tot 25 cm lang en heeft een cilindrische boring van ca. 8 mm. Ze heeft 7 (6 + 1) ovale vingergaten die in diepe langgerekte hollen liggen. Onderaan zijn er 3 tot 4 en soms nog meer kleine gaatjes in de pijp gebrand, waarvan er sommige gedicht kunnen worden met houten pennetjes om bij te stemmen. Het enkelriet is 5 tot 6 cm lang en wordt gesneden uit het deel van de stengel dat onder water groeit. De bourdon is bijna altijd uit één deel en zowat even lang of een beetje langer dan de melodiepijp, nabij het uiteinde heeft hij ook 2 tot 3 stemgaatjes.

Sommige doedelzakken uit de omgeving van Venja hebben een bijkomende kortere, parallel geplaatste stomme (- niet doorboorde) bourdon. Hij is vaak uit hetzelfde blok hout gesneden als de houder en vormt hiermee dus één geheel. Deze stomme bourdon dient enkel als versiering, een eigenaardigheid die ook wel elders voorkomt, onder meer op de Balearen en in Frankrijk.

Uit verschillende muzikale voorbeelden blijkt dat de toonschaal meestal van het plagafé melodische type is, zodat de tonica van de melodieën op de vierde trap ligt. De bourdon klinkt in unisono met de gesloten melodiepijp; beide pijpen hebben immers een cilindrische boring die met een enkeiriet functioneert. Het repertoire omvat alleen maar dansmelodieën, die net zoals de speelstijl nogal archaisch overkomen.

Ook bij de Zweedse bevolking van de Rye-eilanden en Ormsö, ten Noordwesten van Estland, bestond een interessante doedelzaktraditie. De instrumenten van deze eilanden hebben ongeveer dezelfde kenmerken als de hieronder besproken modellen met één bourdon van Estland. In deze Baltische republiek kende men de doedelzak al in de 15de eeuw. In de 18de, en de eerste helft van de 19de eeuw was hij vooral populair in het Westen en het Noorden van Estland. Daarna begon de traditie sterk af te nemen, en slechts een paar spelers bleven actief tot na de Tweede Wereldoorlog. Gelukkig had men reeds vroeger talrijke transcripties en opnamen gemaakt, sommige zelfs vóór de Eerste Wereldoorlog.

Rond 1970 kwam een herleving op gang door de inzet van Olev Roomet, lid van het staatsmannenkoor en zowat de enige die toen nog vertrouwt was met de speeltechniek.

De Estse doedelzak wordt meestal torupiü genoemd. Vroeger werd de zak dikwijls gemaakt uit de maag van een oude zeerob, vandaar de eigenaardige langwerpige vorm. De melodiepijp is van den of jeneverbeshout en 15 tot 30 cm lang, met een cilindrische boring van 8 tot ca. 12 mm. Ze is voorzien van 5 tot 6 vingergaten, waarvan de onderste in verhouding met de andere opvallend groot kunnen zijn; aan het uiteinde zijn er vaak één of twee stemgaten. Het bijstemmen gebeurt door de gaatjes met was te verkleinen of door een speciaal op maat gesneden stokje of een twijgje in het kanaal te steken; een techniek die vroeger ook bekend was in Bosnië en zelfs Ierland.

De torupifí heeft één of twee (en tegenwoordig zelfs drie) ongelijke, parallel geplaatste bourdons. Ten opzichte van de melodiepijp zijn de verhoudingen bijvoorbeeld 1 : 2,6 - 3.1. Achteraan hebben de bourdons bijna altijd een flesvormige uitgesneden verdikking met een vernauwend uiteinde. Bij het bespelen hangen ze met een lint aan de voorarm. Gewoonlijk zijn de pijpen nogal vlak afgedraaid of versierd met langgerekte moulures. Soms merkt men ook opeenvolgende reeksen van kleine bollen of tandmotieven, wat enigszins herinnert aan de Schotse en Tsjechische doedelzakken. Vroeger werd de torupiU alleen maar met de mond geblazen, maar de laatste tijd gebruiken sommige spelers ook een blaasbalg.

De toonschaal is doorgaans gegrond op de authentieke C-modus; de grondtoon ligt dan op de tweede trap en door het onderste vingergat te sluiten, bekomt men een leidtoonnoot.

De grote bourdon klinkt twee octaven lager dan de grondtoon, terwijl de kortere bourdon de bovenkwint weergeeft. Er zijn evenwel nog andere mogelijkheden bekend, wat blijkt uit een tabel die ons bezorgd werd door musicoloog en doedelzakspeler Igor Tynurist.

Wij wezen er reeds op dat soortgelijke instrumenten ook verspreid waren, of misschien nog in gebruik zijn, buiten de reeds besproken streken. Zo wordt in de Atlas van de Volksinstrumenten van de USSR (uitgegeven in 1963) van Konstantin Vertkov, een exemplaar afgebeeld uit Letland, met één bourdon. Daar wordt het instrument suomi duda genoemd, wat 'Finse doedelzak' betekent. Varianten van deze doedeizaktypes waren ook buiten de Baltische gewesten verspreid. Zie bijvoorbeeld de afbeelding van een Wit-Russische speler die voorkomt in Dissertations sur les antiquités de Russie (1795) van Matthieu Guthrie, bij diens bespreking van de pilai, een doedelzak van de Fins-Oegrische bevolking in het Russische rijk. Nog opvallender is het voorbeeld van de sarnaï, een instrument dat vóór de Tweede Wereldoorlog nog verspreid was in de Wolga-republiek Tsjoevasjië (Rusland). Het heeft twee ongelijke, fijn afgedraaide parallelle bourdons en een melodiepijp, vergelijkbaar met sommige Zweedse exemplaren.

Over de doedelzakken van sommige Russische deelrepublieken, zoals Mordovië en Oedmoertië, en de aangrenzende Russische gebieden is weinig geweten, verrassingen zijn dan ook niet uitgesloten. Zo beschreef Vladimir Koulilov in zijn artikel over de doedelzak in Rusland, in het bulletin van het Instrumentenmuseum van 1976, een instrument met twee in kwint gestemde bourdons uit de streek van Riazan.

Verschiede auteurs stellen dat de oorsprong van de Zweedse, Estse en aanverwante modellen eerder in Centraal-Europa dient gezocht. Ze verwijzen daarvoor naar Michael Praetorius, die in zijn Syntagma Musicum van 1619 twee soortgelijke types beschrijft: het hümmelchen en de dudey (zie afbeelding 30 in deel 3). Het eerste type heeft een melodiepijp van ca. 19 cm en twee parallelle bourdons. Bij de dudey zijn er drie bourdons en is de melodiepijp zowat 14 cm lang. Een gelijkaardig instrument zagen wij in het Narodni Muzeum van Praag. Het zou van Poolse herkomst zijn en heeft als belangrijkste kenmerken een melodiepijp van 16 cm, met een cilindrische boring van 7 mm die onderaan gesloten is (!), en 7 (6+1) vingergaten. Het instrument heeft drie ongelijke bourdons, die in dezelfde houder zitten; al de pijpen zijn mooi versierd met inlegwerk van tin én functioneren met een enkeiriet. Een ander exemplaar, maar met een open meiödiepijp, werd teruggevonden in Bohemen door Jozef Re[?]ny, de verdienstelijke conservator van het Museum van Volyne. En onlangs zagen wij ook een oude foto met een gelijkaardig instrument in de handen van een speler uit Wit-Rusland (nu Belarus)

Modellen met een cilindrische melodiepijp en drie bourdons van verschillende lengte, die in dezelfde houder zitten, worden ook nog afgebeeld door enkele Hollandse en Duitse meesters uit de 17de eeuw, o.m. Hendrik Terbrugghen, Jan Fielius en Cristophe Paudiss. Op een paar schilderijen is de melodiepijp in verhouding wel erg lang. Misschien zijn sommige van deze doedelzakken eerder verwant aan de 18de-eeuwse Northumbrische smail-plpes. Deze hebben ook een cilindrisch geboorde melodiepijp, die echter functioneert met een dubbeiriet.

In onze studie over de doedelzak in België en in Nederland (uitgegeven door La Renaissance du Livre in 1983) hebben wij dit probleem reeds aangekaart.